

Felekezetek felsőoktatási szerepvállalása Kelet-Közép-Európában¹

A 2009 januárjában kezdődő kutatásunk célja a kelet-közép-európai – elsősorban a magyar – rendszerváltás után kialakult vagy újjászületett felekezeti felsőoktatás áttekintése. Arra a kérdésre kerestük a választ, hogy milyen tényezők befolyásolták, formálták ezen intézménytípus létrejöttét, működését és jelenleg milyen dimenziók mentén jellemző a felsőoktatás e bővülő szektora. Véleményünk szerint az e szektorhoz tartozó intézmények rendszerváltozás utáni keletkezésük óta jelentős átalakuláson mentek keresztül, melyek okairól és tendenciáiról a mai napig kevés adat és szakirodalom áll rendelkezésre.

A téma fontossága, helye a felsőoktatás-kutatásokban

A felekezeti felsőoktatási intézmények kutatásában világszerte kimutatható tendencia, hogy tanulmányozásuk az ezredforduló után került az érdeklődés középpontjába. Emellett ez az időszak Kelet-Közép-Európában a rendszerváltást követő évtizedet jelenti, ahol a felsőoktatás állami finanszírozásának megkérdőjelezése, a privatizáció témájának előtérbe kerülése miatt a privát felsőoktatás egyházi altípusa került a diskurzus fő áramába. Az amerikai kutatások egyrészt a katolikus felsőoktatási intézmények fennmaradásáért folytatott küzdelmének bemutatására,² a hallgatói létszámok csökkenésére,³ másrészt a felekezeti intézményekben folyó képzési profilra (szociálisan elesettek segítése) helyezik a hangsúlyt.⁴ Új kutatási irány a nem felekezeti felsőoktatási intézménybe járó vallásos diákok tanulási szokásainak és intézményválasztásának feltárása is.⁵ A brit szakirodalmak két fókuszpontjában a felekezeti intézmények jövőbeni finanszírozási formáinak bemutatása⁶ valamint az 1990-ben megjelenő „Ex corde ecclesiae” vatikáni dokumentum társadalmi megjelenése és fogadtatása áll.

A PROPHE kelet-közép-európai nemzetközi felsőoktatás-kutató központ az általunk is vizsgált területen végzi kutatásait. 2008-ban jelent meg a *Private Higher Education in Post-Communist Europe* című, magán-felsőoktatás témában legújabbnak tekinthető, átfogó tanulmánykötetük.⁷ A könyv tizenkét fejezetben dolgozza fel a kelet-közép-európai

1 A tanulmány a szerző tézisdolgozatára és készülő doktori disszertációjának tematikájára épül, melynek címe: Felekezetek felsőoktatási szerepvállalása Magyarországon. A tézisdolgozat és a készülő disszertáció elérhető DE Neveléstudományok Intézete Tanszéki Könyvtárban valamint a szerző honlapján (<http://sites.google.com/site/dfarkascsilla/>). Feltöltés ideje: 2009. június 15., szeptember 3. és október 15. A kutatás a DE-CHERD Kutatóközpont keretében készült.

2 Marsden, Georg M. & Longfield, Bradley J. (1992) *Secularization of the Academy (Religion in America)*. London, Oxford University Press.; Glanzer, Perry (2009) *Religion, Education and the State in Post-Communist Europe: Making Sense of the Diversity of New Church-State Practices*. *Comparative Education Review*, Vol. 53. No. 1. pp. 89–111.

3 Welch, Ronald & Mellberg Kimberlee (2008) *Spiritual Maturation and Religious Behaviors in Christian University Students*. *Christian Higher Education*. Vol. 7. No. 2. pp. 142–161.

4 Wuertl, Donald W. (2002) *Presting the Correct Message*. *Momentum*, Vol. 33. No. 4. pp. 10–12.; Place, Michael D. (2002) *Testing the Heritage of Healing*. *Momentum*, Vol. 33. No. 4. pp. 20–23.

5 Lagemann, Ellen & Shulman, Lee (1999) *Issues in Education Research: Problems and Possibilities*. Jossey-Bass Inc., San-Francisco.

6 Russo, Charles J. & Gregory, David L. (2001) *The Constitutional Vitality of „Ex corde ecclesiae”*. *Journal of Law and Education*, Vol. 30. No. 2. pp. 307–315.; Byrne, Richard (2009) *Pope Supports „Search for Truth” in Upbeat Talk at Catholic University*. *Comparative Education Review*, Vol. 53. No. 1. pp. 89–111.

7 Slantcheva, Snejana & Levy Daniel (2007) *Private Higher Education in Post-Communist Europe*. London, Palgrave Macmillan.

magán-felsőoktatási szektor rendszerváltás utáni megjelenését, kitért a szektor és intézményeinek vázlatos jellemzésére. A csaknem háromszáz oldalas tanulmánykötetben azonban csupán egyetlen fejezetet találunk, ahol a szerzők foglalkoznak a magán-felsőoktatás egyik jellemző al-szektorával, a felekezeti felsőoktatással.⁸

Véleményünk szerint a felekezeti felsőoktatás említett régióban történő kutatásának súlyát jól tükrözi e tanulmánykötet felépítése. Európában jelentős az irodalma a magán-felsőoktatási intézmények keletkezésének,⁹ de ami az egyházi oktatási szektort illeti, inkább a közoktatási szerepvállalás van feldolgozva. Ma bő szakirodalmak mentén értelmezhető az egyházi (köz)oktatás története,¹⁰ az egyházi iskolák belső világának¹¹ és tanulóinak vizsgálata.¹² Szintén jelentős a száma a hitéleti képzéssel foglalkozó műveknek.¹³ Jóval ritkábban találkozhatunk azonban olyan írásokkal, amelyek a felekezetek felsőoktatási szerepvállalásával, definiálásával vagy esetleg ezen intézmények konkrét tanulmányozásával foglalkoznak. A legtöbb tanulmány a magán-felsőoktatás keretén belül tekint a felekezeti felsőoktatásra¹⁴ és csak elvétve, főként brit¹⁵ és néhány német¹⁶ felsőoktatás-kutató tanulmányában találunk olyan hivatkozásokat, melyek intézményekként vagy országonként, de mindenképpen a vizsgált régió rendszerváltás utáni felekezeti intézményeinek keletkezésével, jellemzésével vagy a létüket meghatározó európai felsőoktatási folyamatokkal foglalkoznak.

A kutatáshoz alkalmazott elméletek

Az előkutatás során – többek között – a felekezeti felsőoktatási intézmények definiálásával foglalkoztunk több – néhol egymásnak ellentmondó – hazai és nemzetközi kutatási tézis, szakirodalom segítségével. Összességében elmondható, vizsgált térség felekezeti felsőoktatási intézményeinek társadalmi funkcióját nem lehet a nyugat-európaival azo-

8 Szemerszki Mariann (2003) *A magán-felsőoktatás kialakulása Magyarországon*: PhD értekezés. Budapest, BKÁE.

9 Slantcheva, Snejana & Levy Daniel (2007) *Private Higher Education in Post-Communist Europe*. London, Palgrave Macmillan.

10 Nagy Péter Tibor (2000) *Állam – egyház – iskola – társadalom a 20. században*. Budapest, Új Mandátum Kiadó.; Gergely Jenő (2008) Vallási és nemzeti identitás – egyházak, felekezetek és állam kapcsolata 1945 előtt. In: Szarka László (ed) *Felekezetek, egyházpolitika és identitás*. Budapest, MTAPTI.; Karády Viktor (2008) Multikulturális szakértelmiség a dualista korban? I. Felekezet és etnikum a Kolozsvári Egyetem medikusainak rekrutációs jellemzői között (1872–1918). *Új Pedagógiai Szemle*, Vol. 18. No. 5. pp. 96–120.

11 Bacskai Katinka (2008) Középfokú egyházi oktatás a felvidéken. *Mester és Tanítvány*, No. 19. pp. 81–88.; Kopp Erika (2005) Református középiskolák identitása. *Educatio*, No. 3. pp. 554–572.

12 Pusztai Gabriella (2009) *A társadalmi tőke és az iskola*. Budapest, Új Mandátum Kiadó.; Colmen, James (1988) Social Capital in the Creation of the Human Capital. *American Journal of Sociology*, 94. pp. 95–120.

13 Kroch, Betsy (2009) A Christian College Devotes a Chapel to Many Faith. *Chronicle of Higher Education*, Vol. 55. No. 27. pp. 34–42.

14 Slantcheva, Snejana & Levy Daniel (2007) *Private Higher Education in Post-Communist Europe*. London, Palgrave Macmillan. Sunjik, Marijan (2005) Catholic Universities in Central Europe. *International Higher Education*, Vol 30. No. 39. pp. 2–4.

15 Lunn, Jenny (2008) Global Perspectives in Higher Education. *Journal of Studies in International Education*, Vol. 12. No. 3. pp. 231–254.

16 Listl, Jozef (1983) Grundmodelle einer möglichen Zuordnung von Kirche und Staat. Handbuch des katholischen Kirchenrechts. Regensburg.; Stehle, Hansjakob (1983) Die Ostpolitik des Vatikans. Bergisch Gladbach: Lübbe.

nos módon interpretálni (magán-felsőoktatási megközelítés,¹⁷ egyházi-felsőoktatás megközelítés¹⁸) ezért a vizsgálat során főként (kisebbségi) felekezeti felsőoktatás-definícióra koncentráltunk,¹⁹ ugyanakkor arra törekedtünk, hogy a vallásszociológusok új oktatási-kulturális alternatívában gondolkodó²⁰ és a felsőoktatás-politikusok privát szemléletű megközelítéseit²¹ is szembesítsük ezzel.

Az empirikus kutatásról

Az empirikus vizsgálat során a környező volt szocialista berendezkedésű országok felekezeti felsőoktatási intézményeit vizsgáltuk a felsőoktatás-kutatásban (is) használt komparatív módszerrel. A vizsgálat időintervalluma a rendszerváltás követő időszakról napjainkig volt tervezve. Véleményünk szerint ezen intézmények összehasonlító vizsgálata – mind témájában, mind az időintervallumot tekintve – jelentőségteljes feladat, mert a

17 Levy, Daniel (2004) *The New Internationalism: Mismatches with Private Higher Education's Global Growth*. Working Paper. Letöltés helye: <http://www.albany.edu> Letöltés ideje: 2008. 09. 02.

18 Copen, Mary (2002) *The Social Effects of Catholic Higher Education*. London, Palgrave Macmillan Inc.

19 Létezik a felekezeti felsőoktatási intézmények kisebbségi intézményként történő azonosítása is, főként az 1989/90-es politikai fordulat kelet-közép-európai időszaka óta. A jelenség hátterében főként történelmi és politikai jellemzőket fedezhetünk fel. A kisebbségi jelző ebben a meghatározásban nem egy nemzetiségi vagy etnikai csoport jellegzetességeit hordozza, sokkal inkább a vallási közösségek és a nemzeti tudat egyfajta sajátosan poszt-szocialista egybefonódását (Kozma 1992). Ebben a térségben az egyházak visszavették vagy visszakapták korábbi funkciójukat abból az időből, amikor „a felekezeti hovatartozás és a nemzeti tudat még Európa szerte összefonódva létezett”. Kozma Tamás (1992) *Egyház és demokrácia. Educatio*, No. 1. pp. 3–12.

20 A társadalom világnézeti pluralizmusát is figyelembe vevő *vallásszociológiai kutatások* a felekezeti intézményeket a vallás és az egyházak rendszerváltás utáni önálló, társadalom-politikai szereplővé válásával kapcsolatban említik (Tomka 2005; Miklušćák 2001). A liberális felfogást tükröző megközelítés a vallás és az egyház önálló oktatási szereplővé válása miatt tekinti fontosnak az intézmények alapítását. Az új intézményi forma ellenpólust jelent a korábbi államilag definiált intézményrendszerrel szemben, melynek létrejöttéért egy jól beazonosítható speciális társadalmi és kulturális csoport „felelős” és amelynek érdekeit az egyházak jelenítik meg (Tomka 2005). Tomka Miklós (2005) *A felekezeti oktatásügy társadalmi megítélése. Educatio*, No. 14. pp. 492–501.; Zulehner, Paul M. (2008) *Religionen und Kirchen in Ost(Mittel)europa*. Ostfildern, Schwabenverlag.; Miklušćák, Pavel (2001) *Kirche im Aufbruch. Zur pastoralen Entwicklung in Ost(Mittel)Europa: eine qualitative Studie*. In: Zulehner, Paul M., Tomka, Miklós & Toš, Niko (eds) *Kirche in Ost(Mittel)Europa*. Ostfildern, Schwabenverlag.

21 Egy másik megközelítés a magán-felsőoktatás kategóriája alá sorolja a felekezeti felsőoktatási intézményeket (Slantcheva & Levy 2007). Megközelítésüket azzal magyarázzák, hogy az állami, a magán és a felekezeti felsőoktatást legfőképpen az irányító testület jellege és összetétele alapján lehet megkülönböztetni. Ily módon minden olyan felsőoktatási intézmény magánintézménynek minősül, amelyet valamely nem kormányzati szervezet felügyel és/vagy irányít (pl. egyház, szakszervezet stb.), vagy amelynek az irányító testületében nincs állam által kijelölt tag (Education at a Glance 2001: 343). Levy (2004) felhívja a figyelmet arra, hogy a különböző európai országok felsőoktatási rendszereiben nincs kialakult kritériumrendszer, ami megkülönböztetné, vagy éppen definiálná a privát felsőoktatás különböző szegmenseit. Állításuk szerint, számos tényező létezik, ami miatt átláthatatlanok a privát és az állami szektor közötti különbségek. Ezek egyike, hogy a nemzeti felsőoktatási törvények egyaránt vonatkoznak minden szektorra (Levy 2004). Ugyan léteznek érvényes kifejezések e szektorok elkülönítésére (egyházi, magán, állami) azonban napjainkban, főként a nagy felsőoktatási reformfolyamatok hatására (expanzió, privatizáció, virtualizáció, bolognai folyamat) egyre kevésbé lesz fontos megkülönböztetni őket egymástól (Slantcheva & Levy 2007). Véleményük szerint a felsőoktatási törvényektől nem várhatjuk el, hogy speciális előírásokat fogalmazzanak meg valamint, hogy szektoronként megbízható kritériumokat nyújtsanak minden típusú, finanszírozottságú felsőoktatási intézményre (Levy 2004). De kérdéses kitapinthatóak-e a sajátos, felekezeti intézményekre jellemző vonások? Levy, Daniel (2004) *The New Internationalism: Mismatches with Private Higher Education's Global Growth*. Working Paper. Letöltés helye: <http://www.albany.edu>. Letöltés ideje: 2008. 09. 02.; Slantcheva, Snezana & Levy Daniel (2007) *Private Higher Education in Post-Communist Europe*. London, Palgrave Macmillan.

felsőoktatás e viszonylag új szektora a rendszerváltás után más, alternatív oktatási lehetőséget nyújtott az értelmiségképzésben. Úgy véljük, hogy rendszerváltás után létrejött felekezeti felsőoktatási intézmények régió belüli megjelenésükkel azon társadalmi és oktatási feladatokat látták el (és látják el ma is?), melyeket az állami felsőoktatási intézmények nem tölthettek be.

A vizsgálat három fő fázisra tagolódott, melyek egymásra épülve különböző módszerekkel közelítették meg a vizsgálandó problémakört.

(1) A kutatás első részében (2009. január-március) a közép-kelet-európai országok felekezeti felsőoktatási rendszereiről gyűjtöttünk esettanulmányokat. A vizsgálatba öt kelet-közép-európai ország került: Magyarország, Szlovákia, Csehország, Románia és Észtország. Az országok kiválasztásánál szem előtt tartottuk azt a ténytet, hogy a mintánkba bekerültek rendelkeznek-e a klasszikus értelemben vett magánszektorral a felsőoktatásban. A feltárt adatok minőségi értelmezését kvalitatív és kvantitatív trendek egymás mellé állítása jelentette.²²

(2) A kutatás második részében (2009. márciustól-októberig) öt felekezeti felsőoktatási intézményt vizsgáltuk meg terepszemlék alkalmával. A vizsgált intézmények a Rózsahegyi Katolikus Egyetem (Rózsahegy, Szlovákia) a Partiumi Keresztény Egyetem (Nagyvárad, Románia) az Apor Vilmos Katolikus Főiskola (Vác, Magyarország), a Károli Gáspár Egyetem Nagykovácsi Református Tanítóképző Főiskolai Kara (Nagykovácsi, Magyarország) és a Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola (Debrecen, Magyarország) voltak. A felsőoktatási intézmények kiválasztását a szerint végeztük, hogy azok hittudományi vagy általános képzést folytatnak-e valamint, hogy mekkora a jelentőségük az egyes nemzeti felsőoktatási rendszereken belül. Jelen vizsgálatban csak az általános képzést nyújtó felekezeti felsőoktatási intézmények szerepelnek. A kiválasztásnál fontos volt számunkra, hogy az általunk választott intézmények megfeleljenek az összehasonlítás kritériumainak (keletkezéstörténet, finanszírozás, társadalmi elismertség, hallgatók-oktatók, küldetés) valamint, hogy nyomon követhetőek legyenek az intézmények fejlődési tendenciái, típusuk és programjaik.²³

(3) A kutatás harmadik fázisában (2009. áprilistól-októberig) két felmérésre került sor. Egyrészt a vizsgált intézmények hallgatói körében végeztünk kérdőív felmérést,²⁴ melyben szektorközi összehasonlításra vállalkoztunk a magyarországi felekezeti (Apor Vilmos Katolikus Főiskola, Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola, Károli Gáspár Református Egyetem Nagykovácsi Tanítóképző Főiskolai Kara) és állami (Szent István Egyetem Jászberényi Tanítóképző Kara, Debreceni Egyetem Hajdúböszörményi Pedagógia Kara, Nyíregyházi Főiskola Pedagógusképző Kar) intézmények hallgatói között.²⁵ A hallgatói összehasonlításnál főként a hallgatók vallásosságát, az intézményválasztási szempontokat, az intézmény hallgatói vonzáskörzetét, a kulturális tőke hatását

22 A kutatás e fázisa kapcsolódott a DE-CHERD által végzett REVACERN (Vallások és értékek Kelet-Közép-Európában) felsőoktatás-kutatáshoz. A hazai és nemzetközi felsőoktatás-tanulmányok összegyűjtésében a következő személyek vettek részt: Gál Attila, Bicsák Zsanett, Szolár Éva (DE – Neveléstudományok Intézete). A projekten belül a felsőoktatás-csoport vezetője Prof. Dr. Kozma Tamás.

23 A terepmunka 2009. január és október között valósult meg.

24 A kérdőív a DE-CHERD TERD kutatócsoport valamint a szerző által készült 2009-ben. A szerző által készített kérdőív elérhető honlapján.

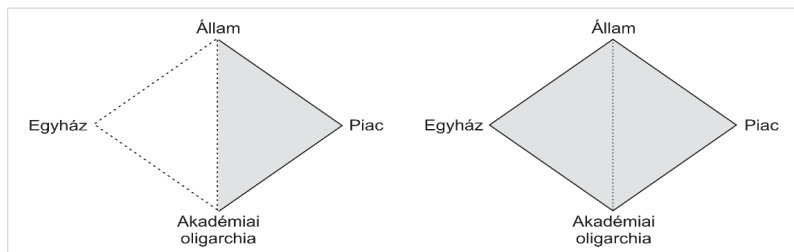
25 Az intézmények megnevezését a továbbiakban rövidítve használjuk a következőképpen: Apor Vilmos Katolikus Főiskola (AVKF); Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola (KFRTKF); Károli Gáspár Református Egyetem Nagykovácsi Tanítóképző Főiskolai Kara (KGRE-NTFK); Szent István

vizsgáltuk. A magyar vizsgálattal párhuzamosan nemzetközi hallgatói felmérést is készítettünk két ország egy-egy egyházi és állami felsőoktatási intézményében (Rózsashegyi Katolikus Egyetem és Nagyszombati Egyetem – Szlovákia, Partiumi Keresztény Egyetem és Szatmárnémeti Tanárképző Főiskola – Románia).²⁶ Másrészt foglalkoztunk a felekezeti felsőoktatási intézmények (hazai és nemzetközi) oktatói gárdájának jellemzésével, összehasonlításával²⁷ is, valamint a kérdésben szakértő felsőoktatás-kutatók témához kapcsolódó hozzászólásainak elemzésével.²⁸

Néhány kutatási eredmény

(1) A beérkezett hazai és nemzetközi esettanulmányok valamint az elvégzett terepmunkák alapján úgy véljük, hogy a szocializmus oktatási környezete Kelet-Közép-Európában az egyházaknak az oktatás területén kevés helyet biztosított. A rendszerváltással az oktatáspolitikai pluralizálódásának igénye jelent meg, melyet a nem állami szektorban létező szereplők közül az egyházak voltak képesek megjeleníteni, jelen esetben felsőoktatási intézmények felállításával. A jelenség hatására korábbi Clark (1983) által publikált „háromszög” modellt – melyben az állami szerepvállalást és beavatkozást, a piac hatását és az akadémiai oligarchia befolyását értékelte a felsőoktatási folyamatokban – egy negyedik szereplővel egészíthetjük ki, az egyház felsőoktatási szerepvállalásával.

1. ábra: Clark háromszög modellje és kiegészülése az egyház szerepvállalásával

Forrás: D. Farkas Csilla, 2009.

(2) A felekezeti felsőoktatási intézmények összehasonlítására az európai kutatások három-szintű elemzési módszert szorgalmazznak,²⁹ melyet saját vizsgálatunk második részé-

Egyetem Jászberényi Tanítóképző Kara (SZIEJTK); Debreceni Egyetem Hajdúböszörményi Pedagógiai Kara (DEHPK); Nyíregyházi Főiskola Pedagógusképző Kar (NYFPK). A külföldi intézmények esetében a beazonosításhoz segítségként a magyar megfelelőik rövidítését használtuk: mint Rózsashegyi Katolikus Egyetem (RKE); Partiumi Keresztény Egyetem (PKE); Szatmárnémeti Tanítóképző Főiskola (SZTE); Nagyszombati Egyetem (NE).

26 A nemzetközi felsőoktatási intézményekben végzett hallgatói felméréshez a kérdőíveket és a hallgatói, oktatói lekérdezéseket a szerző végezte.

27 A hallgatói és oktatói vizsgálatban a vizsgált intézmények harmadéves BA képzésben résztvevő hallgatói N=601, és az őket tanító oktatók közül minden második oktató vett részt (N=62). (A kutatás jelenleg is folyik, a létszám bővítés alatt!)

28 A szakértői interjúk a következő személyekkel készültek: Szuromi Szabolcs (MAB, PPKE, Magyarország), Ulrich Teichler (INCHER, Németország). Az interjúkat a szerző készítette 2009. március és június között. Tervezzük szakértői interjúk készítését Daniel C. Levy-al és Snejana Slantcheva-val, a PHROPHE kelet-közép-európai kutatóközpontból.

29 Roberts-Holmes, Guy (2005) *Doing Your Early Years Research Project: A Step-By-Step Guide*. London, Sage Publication.; Sunjik, Marijan (2005) *Catholic Universities in Central Europe. International Higher Education*, Vol 30. No. 39. pp. 2–4.

ben mi is alkalmaztunk. Az összehasonlítás lehetőségessé vált ily módon egyrészt az 1. egyes országok regionális, térségi csoportba rendezésével és jellemzésével, 2. az egyes országok jellemzőinek összehasonlításával, 3. és végül az felekezeti intézmények önálló jellemzőinek bemutatásával és összevetésével.³⁰ A kutatás kiemelten kezelte a harmadik elemzési módszert. Az intézmények összehasonlítása a következő dimenziók szerint történt: keletkezés, épületek, térségi jelenlét, egyházfenntartói jelenlét, finanszírozás, hallgatók és oktatók vallásossága, vonzáskörzet, az oktatás tartalma, nemzeti ügy felvállalása és elismertség.³¹ Az eddig feldolgozásra kerülő adatok alapján elmondható, hogy a felekezeti intézmények rendszerváltás utáni keletkezésében – a vizsgált régiót tekintve – három markáns ciklus különíthető el. Az első ciklust (1990–1995) az intézmények megalakulása jellemzi, melyben az épületszerzések sajátos, szimbolikus esetei mutathatók ki. Jellemzője e ciklusnak továbbá, hogy ezen intézmények megalapításukkor sajátosan az állami intézményekből „átvett” oktatókkal kezdték el működésüket (lásd pl. KGRE-NRTF). Kimutathatóvá vált továbbá, hogy az általunk vizsgált felsőoktatási intézmények főként azokon a területeken jöttek létre, ahol hiányzott a térségből a felsőoktatási lehetőség vagy adott volt (a rendszerváltás következményeként!) a létrehozásra alkalmas épület és/vagy terület. Néhány vizsgált külföldi intézmény pedig stagnáló vagy leszakadó térségben jött létre (lásd pl. RKE). Az intézmények létrejöttének második ciklusában (1995–2000) jellemző a saját, önálló oktatói gárda létrehozása és megszilárdulása. Az intézmények kialakították saját képzési profilukat, melyre folyamatosan bővülő tendencia jellemző. A szektoron belül megfigyelhető az azonos (főként szociális) képzési kínálat egyidejű megjelenése, mely – véleményünk szerint – igazodik az egyházak társadalmi szerepvállalásához. A harmadik ciklusban (2000–2003) a felekezeti felsőoktatási intézmények – a Clark (1983) szerinti – a „más” oktatási alternatívát kínálják az állami megfelelőikhez képest.³²

Összegzés

A felekezeti felsőoktatást Európában csaknem mindenütt a magán-felsőoktatás al-szektoraként definiálják, kivételt képez ez alól a volt szocialista országok tábora, köztük Magyarország. A volt szocialista berendezkedésű országokban az egyházak a rendszerváltás utáni önálló társadalom- és felsőoktatás-politikai szereplővé válása teremtette meg annak lehetőségét, hogy „újra” részt vállaljanak az oktatásban, esetünkben a felsőoktatásban. A kelet-közép-európai ezen belül a magyar felekezeti intézmények jellemző sajátosságainak vizsgálata alapján elmondható, hogy a képzési kínálatot tekintve a vizsgált térség felekezeti intézményei az államiakhoz hasonló intézményi és képzési sajátosságokkal rendelkeznek és szektoron belül is hasonló képzési profilokkal találkozhatunk.

D. Farkas Csilla

30 Lunn, Jenny (2008) Global Perspectives in Higher Education. *Journal of Studies in International Education*, Vol. 12. No. 3. pp. 231–254.

31 A kutatási eredményekről bővebben a szerző honlapján vagy a következő tanulmányban: D. Farkas Csilla (2009) Role of denomination in Higher Education in Central and Eastern Europe. *Fieldwork of Religion*, Lanchaster (UK). Vol 4. No 1. (Megjelenés alatt.)

32 U.o.